

Edukacyjne wyzwania a teoria kształcenia

Dydaktyka ogólna, pojmowana jako teoria kształcenia, wchodzi w skład podstawowych dyscyplin pedagogiki, obok pedagogiki ogólnej, teorii wychowania oraz historii wychowania i myśli pedagogicznej. Dyscypliny te rozwijały się zarówno z inspiracji poznawczych czysto pedagogicznych, jak i z inspiracji płynących z nauk pokrewnych, przede wszystkim filozofii, psychologii, socjologii, co dawało szansę budowania teoretycznej wiedzy pedagogicznej. Dyscypliny te jednak skierowane są nie tylko na budowę wiedzy teoretycznej, co odnosi się do w pedagogiki teoretycznie zorientowanej, lecz także na sferę praktyki, na ulepszanie praktyki, co leży u podstaw pedagogiki praktycznie zorientowanej. Owa praktyczność pedagogiki powodowała, że stawała się ona obiektem nacisków ideologicznych, narzędziem do formowania kształtu wychowywania i kształcenia według przyjętych założeń ideologicznych i światopoglądowych. Wyraźnie to było widoczne w okresie tzw. realnego socjalizmu w Polsce i innych krajach „bloku wschodniego”. Relatywnie w oficjalnej, państwowej pedagogice najsilniej ta tendencja wystąpiła w teorii wychowania, budowanej jako teoria wychowania socjalistycznego, którego cele i zadania wynikały z aksjologii mającej podstawy w filozofii marksizmu-leninizmu. Tendencja ta wystąpiła także w pewnym stopniu w dydaktyce ogólnej, która w oficjalnej wersji stawać się miała podstawą teoretyczną i praktyczną działalności edukacyjnej szkoły socjalistycznej. Monizm światopoglądowy, brak pluralizmu epistemologicznego i aksjologicznego w oficjalnie lansowanej edukacji społecznej powodowały, że wartości stanowiące podstawę celów były wyłaniane i sankcjonowane poza dydaktyką. W tej sytuacji dydaktyka stawała się dyscypliną w znacznej mierze prakseologiczną, technologiczną, służącą budowie systemu kształcenia skutecznie realizującego cele stanowione w podstawowym stopniu poza dydaktyką oraz budowie systemu, w którym treści kształcenia były dobierane w znacznym stopniu na podstawie kryteriów ideologicznych, co odnosiło się w większym stopniu do treści przedmiotów humanistycznych, w mniejszym – przyrodniczych. W praktyce edukacyjnej towarzyszyło temu ograniczanie autonomii pedagogicznej nauczycieli, a także dyrektywność kadry nauczającej, schematyzm procesu kształcenia. Mimo tego ograniczenia dorobek dydaktyki ogólnej okresu realnego socjalizmu nie był mały; składały się na to elementy, powstałe:

– w toku badań w dydaktyce prakseologicznej, związanych przede wszystkim z rozwiązywaniem problemów organizacji procesu kształcenia, a także badań metod, form, środków, zasad i efektów tego procesu oraz uwarunkowań efektywności kształcenia, związanych z cechami uczniów, cechami środowiska lokalnego i środowiska rodzinnego;

– w toku badań empirycznych ilościowych, które służyły diagnozowaniu, opisowi, wyjaśnianiu, eksperymentowaniu w dziedzinie procesów nauczania i uczenia się, m.in. w zakresie kształcenia problemowego, pomiaru osiągnięć szkolnych uczniów, strukturyzacji treści nauczania.

Te elementy i dziś są istotne i niezbędne w dydaktyce, niemniej nie wyczerpują one możliwości poznawczych tej dydaktyki. Zmiany polityczne, społeczne i ekonomiczne na przełomie lat 80. i 90. w Polsce i innych krajach socjalistycznych stworzyły ramy do zmian zarówno w edukacji, jak i w teorii kształcenia oraz zmian sposobów uprawiania dydaktyki ogólnej.

Zmianie ulega praktyka edukacyjna, w której schematyzm formalny, dyrektywność w kontaktach nauczycieli z uczniami oraz nadzoru pedagogicznego z nauczycielami, odrzuca się brak autonomii nauczycieli, podporządkowanie jednej aksjologii, natomiast przyjmuje się otwartość procesu kształcenia w wymiarze stanowienia celów, niekonwencjonalne sposoby realizowania procesu kształcenia m.in. w postaci klas i szkół autorskich, akceptuje się autonomię nauczycieli, twórczość nauczycieli, partnerstwo w kontaktach nauczycieli z uczniami i nauczycieli z rodzicami, podnosi się na wysoki poziom znaczenie dydaktycznego dialogu, dialogikę dydaktyczną, ceni się indywidualność uczniów i nauczycieli, uznaje się podmiotowość nauczycieli i uczniów oraz kładzie się nacisk na samodzielność poznawczą uczniów i nauczycieli.

Ta nowa sytuacja w praktyce edukacyjnej, będąca pochodną zmian społeczno-politycznych, wywiera dość znaczny wpływ na sposoby uprawiania dydaktyki ogólnej, na rozwój i zmiany teorii kształcenia. Zmianie ulega sytuacja dydaktyki, która z nauki pozbawionej możliwości kreowania aksjologii kształcenia, a przypisanej głównie opracowywaniu technologii realizowania celów stanowionych poza dydaktyką, staje się dyscypliną naukową tworzącą aksjologię dydaktyczną. W tej na pierwszy plan wysuwa się pluralizm wartości, czerpanie inspiracji z różnych orientacji filozoficznych, m.in. z nurtów personalistycznych.

Zmianie ulegają sposoby uprawiania dydaktyki ogólnej i formowania teorii kształcenia. Obok wciąż silnego, ale użytecznego nurtu związanego z orientacją przyrodniczą (społeczną), wyrażającą się przede wszystkim w formie badań empirycznych ilościowych, wyłania się nurt związany z orientacją humanistyczną, mającą wyraz w badaniach empirycznych jakościowych. Jednocześnie dokonuje się prób wiązania obu orientacji badawczych, co wynika z tego, że część faktów i zjawisk dydaktycznych poddaje się badaniom empirycznym ilościowym (np. sfera osiągnięć szkolnych uczniów poddawanych pomiarowi testowemu), zaś część – badaniom empirycznym jakościowym (np. sfera przeżyć, emocji, nastawień nauczycieli i uczniów). Jako ważny składnik dziedziny poznania dydaktycznego wyłania się samokształtowanie człowieka nieredukowane tylko do samokształcenia dzieci, młodzieży i dorosłych, nieredukowane tylko do sfery instrumentalnej.

Nowa sytuacja stwarza możliwości silniejszego wiązania teoretycznej wiedzy dydaktycznej z praktyką edukacyjną. Obie dziedziny stają się sobie coraz bardziej niezbędne, co wynika zarówno z dynamiki zmian społecznych i kulturowych w byłych krajach socjalistycznych, której efektem są coraz to nowe, bardziej złożone problemy kształcenia, jak i z potrzeb dostosowywania praktyki pedagogicznej do standardów krajów zachodnich, standardów krajów Unii Europejskiej, przy zachowywaniu wartości narodowych tradycji szkolnych.

Obiektami wspólnego namysłu badaczy dydaktycznych i praktyków edukacyjnych (tych pierwszych w sferze koncepcyjnej, tych drugich w sferze koncepcyjno-wykonawczej) stają się lub stawać mogą między innymi:

a) wiązanie w harmonijną całość w procesie kształcenia elementów realizacyjnych prakseologicznych z elementami podejścia humanistycznego, dialogowego, partnerskiego, uwzględniającego niepowtarzalność jednostki ludzkiej;

b) wiązanie w procesie kształcenia przygotowywania uczniów do życia społecznego, życia w społeczeństwie demokratycznym, samorządnym, z rozwijaniem indywidualności uczniów, wiązanie kształcenia zespołowego z indywidualizacją;

c) wyważanie należnych proporcji między egalitaryzmem kształcenia a elitaryzmem kształcenia; tu zaznaczać się będzie nacisk ideologii ekip rządzących;

d) opracowywanie podstaw metodycznych oraz kształtowanie aspiracji dzieci i młodzieży do uczenia się przez całe życie;

e) włączanie w tok kształcenia – obok niezbędnego składnika, którym jest nauczanie i uczenie się – wychowania intelektualnego, związanego z rozwijaniem zdolności i zainteresowań poznawczych uczniów, kształtowaniem postaw poznawczych, opartych na motywacji poznawczej, dążeniu do prawdy, krytycznym myśleniu, a także włączanie w tok kształcenia elementów wychowania społecznego, przede wszystkim w zakresie przygotowywania do współdziałania społecznego, kształtowania postawy tolerancji;

f) rozwijanie sfery innowacyjności i twórczości nauczycieli oraz twórczości uczniów, wiązanie twórczych postaw nauczycieli z codzienną praktyką dydaktyczną;

g) łączenie procesu kształcenia szkolnego z elementami profilaktyki społecznej w związku ze zjawiskami patologii społecznej wśród dzieci i młodzieży, ze zjawiskiem uzależnień uczniów od środków odurzających oraz zjawiskiem funkcjonowania negatywnych podkultur młodzieżowych;

h) włączanie do ujednolicanych w skali globalnej podstawowych treści dydaktycznych pierwiastków wartości narodowych, tradycji kulturowych narodu, elementów dających świadectwo tożsamości narodowej.

Realizacja wymienionych zadań, rozwiązywanie wymienionych problemów przynosić może korzyści rozwojowe zarówno dla teorii kształcenia, jak i dla praktyki edukacyjnej.

